

PETI JAHAAČ APOKALIPSE

Slavoj Žižek

Kriza u kojoj smo se našli sve zlokobnije zaziva četiri jahača apokalipse iz *Knjige Otkrovenja*: bolest, rat, glad, smrt.¹ Ova se četiri jahača ne može prosto otpisati kao figure zla - Trevor Hancock istaknuo je kako su oni "nevjerovatno blizu onome što bismo mogli nazvati četirima jahačima ekologije koji reguliraju veličinu populacije u prirodi." Pozivajuće se na Charlesa Eltona, on navodi da "četiri jahača" igraju pozitivnu ulogu u sprečavanju prenapučenosti: "porast brojnosti pod kontrolom drže predatori, patogeni, paraziti i dostupnost hrane."

Problem je u tome što ova regulatorna uloga, dugoročno nije bila djelotvorna za nas, ljude: "Ljudska se populacija više nego utrostručila u posljednjih 70 godina, od 2.5 milijarde 1950-tih do današnjih 7.8 milijardi. Šta se to desilo s Eltonovih četiri ekološka jahača? Zašto nismo pod kontrolom? Postoji li peti jahač koji će prouzročiti da naša populacija u jednom trenutku krahira, kao leminzi?"

Do nedavno, čovječanstvo je moglo četiri jahača držati u šahu pomoću medicine, znanosti i tehnologije; sad nam, međutim, prijete "ogromne i brze globalne ekološke promjene koje smo sami izazvali. I mada nas udar

---

1 Primjenu "četiri jahača apokalipse" na današnje stanje dugujem Mladenu Dolaru.

asteroida ili erupcija super-vulkana naravno može zbrisati, najveća prijetnja ljudskoj populaciji, 'peti jahač' ako hoćete, smo mi."²

To znači da smo mi (čovječanstvo) sada pred ključnom odlukom: mi smo "peti jahač" koji može ili izazvati uništenje ili nas spasiti. Pa iako globalna svijest o prijetnji raste, ne slijedi je odgovarajuća akcija, pa četiri jahača sve brže i brže galopiraju:

Bolest: krajem 2019, eksplodira Covid i zauvijek mijenja naš život – još uvijek je tu i možemo očekivati nove talase, kao i druge virusne pandemije.

Rat: ruskim napadom na Ukrajinu, dobili smo pravi užareni rat u Evropi – otrežnjujuću opomenu da si niko ne može priuštiti da posmatra rat sa sigurne udaljenosti. Čak i ako se dogodi nekakvo primirje, rat se snažno nametnuo kao opće stanje naših života, a mir kao privremeno izuzeće – gdje god se okrenuli, treći svjetski rat je na pomolu, te je nužno ne samo ili čak primarno imati snagu oduprijeti se napadačima, nego za radikalnu promjenu cjelokupnog globalnog sustava.

Glad: i ona je na pomolu – evo nedavnih medijskih naslova: "Rat u Ukrajini stvara najveću globalnu krizu hrane još od drugog svjetskog rata"³ Rat u Ukrajini mogao bi dovesti do sukoba oko hrane u siromašnim zemljama"⁴ Usljed globalnog zagrijavanja "Toplotni udar u Indiji i Pakistanu 'stavlja granice ljudskog preživljavanja na kušnju' tvrde stručnjaci," uz ogroman pad prinosa.⁵ Jesmo li spremni za masovne migracije i nemire izazvane globalnom gladi?

Smrt je svakako dio života (ako ništa sve dok se ne uspostavi puna biogenetička kontrola nad životom) – dovoljno se prisjetiti duboko istinite definicije života s jednog poljskog grafita: bolest koja se prenosi seksom i uvijek završava smrću. No ono što podrazumijevam pod smrću kao četvrtim jahačem nešto je mnogo radiklanije, ne samo masovne smrti prouzročene ostalim trima jahačima. To je naša "druga smrt" putem najnovijih načina digitalne kontro-

---

2 Vidjeti There is a fifth horseman of the Apocalypse - and it is us - Healthy Debate

3 Vidjeti Ukraine War Creating Biggest Global Food Crisis Since WWII | Time

4 Vidjeti War in Ukraine could lead to food riots in poor countries, warns WTO boss | World Trade Organization | The Guardian

5 India and Pakistan heatwave is 'testing the limits of human survivability' - CNN.

le našeg svakodnevnog života, naročito izgledni "umreženi mozak" (izravna veza našeg mišljenja s digitalnim strojevima) – ako se to dogodi, hoćemo li i dalje biti ljudi i u kojem smislu? Pobljiže, tri su razine prijetnje bivanju humanim danas: digitalna kontrola i manipulacija, biogenetičke izmjene naše DNK, umreženi mozak (izravna veza našeg mišljenja s digitalnim strojem).⁶ Sa svakom novom razinom, prijetnja se više internalizira: digitalna kontrola samo pomno prati naše eksterno ponašanje, naše radnje i reakcije, pa još uvijek možemo tvrditi da uživamo slobodu protoka naših unutarnjih misli; s izmijenjenom DNK, drugi mogu izravno uticati na naša psihička i fizička svojstva daleko izvan trivijalnosti kao što je boja očiju – sama moja "priroda" postaje proizvod ljudskog djelovanja. Međutim, ono što i tad ostaje izvan direktne manipulacije je tok naših misli, taj jedinstveni rezultat interakcije između prirode i odgoja koji se (prema nekim tumačima) ne može svesti na svoje uzroke – umreženi mozak zatvara čak i tu posljednju rupu, davši stroju pristup samoj suštini našeg Sebstva.

Nesposobnost parlamentarne liberalne demokracije da se nosi s ovim višestrukim krizama i apokaliptičnim izgledima, postaje sve očitija. Zašto ću ovdje spomenuti komunizam? To što nam treba nije komunizam XX. stoljeća i njegovi užasi, nego, kao što smo već vidjeli, više globalne suradnje, ograničenja tržišta i društvena regulacija privrede... ukratko, nova vrst komunizma. Danas se u mnogim zemljama raspravlja o tome kako izaći na kraj s globalnim zagrijavanjem – treba li ograničiti uporabu ugljena, nafte i/ili nuklearne energije, koliko su pouzdani solarni kolektori ili vjetroelektrane... Bitno je naglasiti da se te rasprave tiču temeljnih društvenih odluka, ne vodeći računa o tržišnoj profitabilnosti, dakle unose element komunizma – ne čudi onda poplava naslova tipa "zelena politika upropaštava Evropu", nastojeći sabotirati taj proces. Ono što je potrebno je prosto shvatiti doslovno i zaista uraditi to što čak i veliki mediji tvrde da treba. Lako je zamisliti novu verziju dobro poznatog dijela Monty Python-ova *Brajanova života*: "Pa dobro, osim kanalizacije, medicine, obrazovanja, vina, javnog reda, navodnjavanja, puteva, vodovoda i javnog zdravlja, šta su Rimljani ikad uradili za nas? Ništa!" – "Pa dobro, osim univerzalne zdravstvene zaštite, društvene regulacije privrede, besplatnog obrazovanja... šta bi taj novi komunizam uradio za nas? Ništa!" Ne

6 Ovu trijadu dugujem Yuvalu Noah Harari-ju.

postoji nužda u ovom mogućem rastu novog komunizma: postojeći poredak će djelovati (i već prisilno djeluje) protiv njega – tu je smetnju najbolje opisao Alvaro Garcia Linera: "Kontingencija povijesti, koja je uvijek postojala, ali skrivena iza trijumfalističkog plašta slobodnog tržišta, privatizacije i globalizacije kao naturalizirane sudbine čovječanstva, danas se pokazuje u svojoj nepredvidivosti. I dok se u mjesecima koji dolaze povećava neizbježna kolektivna patnja zazvana pandemijom i ekonomskom propašću, postaje moguća i jedan izuzetan trenutak kolektivne volje za poništenjem starih uvjerenja, zamjenom istrošenih izvjesnosti, slušanjem, stvaranjem novih razumijevanja i novih postupaka i moralnih razloga za organizaciju osobnog života i svijeta. To je trenutak sklonosti ka nekoj vrsti kongnitivnog prosvjetljenja, sposobnog da zamišljenom svijetu da čvrst osjećaj sudbinskog koji daje smisao osobnim odlukama; jedno razdoblje kolektivne želje ka novim označiteljima koji učvršćuju poredak svijeta svake individue."⁷

Međutim, Linera je daleko od toga da bi uzdignuo takve trenutke "prosvjetljenja" u jedno mistično radikalno puknuće. Mnogo teškog rada slijedi koji neće dozvoliti povratak "zatvorenoj ekonomiji" kao lijeku protiv neograničene ekspanzije kapitalizma. Ekologija je danas glavni kandidat za takvu "zatvorenu ekonomiju" jer samu Prirodu shvaća kao granicu našeg širenja te nama ljudima nalaže da prestanemo biti oholi u bespoštednom izrabljivanju prirode. Danas kad Bog ili Tradicija više ne mogu igrati ulogu krajnje Granice, tu ulogu preuzima Priroda. No kakva bi to priroda bila? Ako zamislimo globalo zatopljanje, svjesni smo da se bliži novi svijet u kojem će "Engleska" označavati neplodnu suhu zemlju, dok će "Dolina smrti" biti jedno veliko jezero u Kaliforniji. No još uvijek o tome mislimo kao o nekoj novoj stabilnosti s "redovnim i ponavljajućim vremenskim obrascima": "kad čovječanstvo dosegne granicu emisije ugljika, klima na Zemlji će se stabilizirati na novoj, višoj prosječnoj temperaturi. Ta je temperatura općenito loša po ljude, jer i dalje vodi porastu razine mora i ekstremnijim vremenskim prilikama. Ali je barem stabilna: Antropocen izgleda isto kao i prethodna klimatološka razdoblja, samo je topliji."⁸ Međutim, prema novijim istraživanjima, daleko je vjerojatnije da "klima na Zemlji vodi ka kaosu. Pravom, matematičkom kaosu. U kaotičnom sustavu, nema ravnoteže i nema ponavljajućih obrazaca.

---

7 alvaro-garcia-linera.pdf (crisiscritique.org).

8 Physicists predict Earth will become a chaotic world, with dire consequences (msn.com).

Kaotična klima imala bi godišnja doba koja se mahnjito mijenjaju iz decenije u deceniju (ili čak iz godine u godinu). U nekim bi se godinama događali iznenadni ekstremni vremenski uvjeti, dok bi druge bile potpuno mirne. Čak bi i prosječna temperatura na Zemlji mahnjito fluktuirala, prelazeći iz hladnijih u vruća razdoblja u relativno kratkom vremenu. Bilo bi krajnje nemoguće odrediti u kojem smjeru se kreće klima na Zemlji."⁹

Takav ishod nije samo katastrofalan po naš opstanak, on narušava naš (ljudski) temeljni pojam prirode kao ponavljajućeg obrasca godišnjih doba. Kao takav, on nas podsjeća na *Historiju i klasnu svijest* György Lukácsa gdje on naglašava da je "priroda" društvena kategorija, odnosno, to kako mi poimamo "prirodu" uvijek određeno društvenim kontekstom. I dok je sve što postoji priroda (i mi smo dio prirode), na našoj razini razumijevanja vrijedi i obrnuto: priroda je kulturalna kategorija, što god nam se čini "neprirodnim" uvijek je društveno determinirano.

U BBC-jevom izvještaju o Venecijanskom bijealu 2022. pod naslovom "Ulazimo li u postantropocentrično doba?" čitamo da kustosica Cecilia Alemani "zamišlja svijet u kojem ljudi 'nisu na vrhu piramide' i žive u jednom više horizontalnom odnosu ne samo jedni s drugima, nego i s prirodom i životinjama, s organskim i neorganskim bićima." Najmanje što se može reći je da takva "postantropocentrična" vizija horizontalnog odnosa među ljudima, živim bićima i neorganskim entitetima *dostupna jedino nama, ljudima*: neorganski entiteti su jednostavno dio svoje okoline, dok se životinje i biljke prema njoj odnose iz svoje uske perspektive i definitivno ne mogu zamisliti globalni poredak kojeg su mali dio. Horizontalni poredak bića nije manje "antropocentričan" nego piramidalni.

Ovdje se treba oduprijeti iskušenju te se i dalje oslanjati na naš temeljni pojam o prirodi i posljedično, kaos proglasiti u neku ruku "neprirodnim". Kao da se naša Zemlja postepeno pretvara u Trisolaris, čudni planet iz *Problema triju tijela*, SF remek-djela Liu Cixin. Trisolaris ima tri sunca koja izlaze i zalaze u čudnim i nepredvidivim intervalima: nekad previše odvojeno pa je užasno hladno, nekad preblizu te je vruće do uništenja, a nekad ih zadugo nema. Katastrofalni uragani, suše i poplave, da ne spominjemo globalno za-

---

9 Op.cit.

grijavanje – ne navode li na to da bi tome čemu svjedočimo jedini prikladan naziv bio "kraj Prirode"? "Prirodu" ovdje trebamo razumjeti u tradicionalnom smislu redovnog ritma godišnjih doba, pouzdana pozadina ljudske povijesti, nešto na šta možemo uvijek računati.

Naš opstanak zavisi od izvjesnih prirodnih parametara koje automatski uzimamo zdravo za gotovo. Pouka globalnog zagrijavanja je kako je sloboda čovječanstva bila moguća samo na pozadini stabilnih prirodnih parametara života na zemlji (temperature, sastava zraka, dovoljnih količina vode i energije itd.): ljudi mogu 'raditi šta im je volja' samo dok su dovoljno marginalni kako ne bi ozbiljno narušili parametre života na zemlji. Granice naše slobode koje postaju opipljive s globalnim zagrijavanjem paradoksalna je posljedica ekspanzije našeg rasta naše slobode i moći, odnosno naše rastuće sposobnosti da mijenjamo prirodu oko sebe do te mjere da destabiliziramo temeljne geološke parametre života na zemlji. Na taj način ulazimo u novu fazu u kojoj se sama priroda prosto topi u zraku: glavna posljedica znanstvenih otkrića u biogenetici je kraj prirode. Jednom kad znamo pravila prema kojima su građeni, prirodni organizmi se transformiraju u objekte pogodne za manipulaciju. Priroda, ljudska i neljudska, 'desubstancionalizirajuća' je, uskraćena joj je njena neprobojna gustoća, ono što je Heidegger zvao 'tlom'.

Dozvolite mi priznati jedan od mojih slatkih grijeha zbog kojeg sam nardrapao kod skoro svih mojih prijatelja: prilično mi se sviđa *Moonfall* Rolanda Emmericha čija je premisa kako je naš Mjesec vještačka megastruktura koju su konstruirali preci čovječanstva (koji su bili tehnološki napredniji nego današnji potomci) kao arku za ponovno naseljavanje čovječanstva; te je pretke zarobila odmetnuta vještačka inteligencija koja je previše ojačala...

Dvije stvari u ovom filmu nalazim zanimljivima: (1) konflikt koji čini cijelu ljudsku povijest dešava se između dviju struja Vještačke Inteligencije, ne između čovječanstva i vještačke inteligencije; (2) denaturalizacija onoga što spontano smatramo gigantskim prirodnim objektom – Mjesečeva izubijana površina samo je maska namijenjena zavaravanju ljudi i prokrivanju složenog stroja unutar nje. Šta ako univerzaliziramo ovu premisu i zamislimo samu prirodu, to što poimamo kao njena naj-"prirodnija" svojstva (spontanitet, kaos...) kao obmanjujuću pojavnost koja unutra skriva stroj? Bitno je imati na umu da su uspon posthumanog doba i kraj prirode dvije strane istog

procesa. Ako će dakle razvoj učiniti *homo sapiens* zastarjelim, šta slijedi? Posthumani *homo deus* (s moćima koje se tradicionalno smatraju božanskim) ili neki kvazi-omnipotentni digitalni stroj?

U vezi s izglednom pojavom novih oblika svijesti, trebalo bi imati na umu Metzingerovo upozorenje. Iako vještački subjektivitet smatra mogućim, naročito u pravcu hibridne bio-robotike i posljedično, jednog "empirijskog, a ne filozofskog"¹⁰ pitanja (620), on naglašava njegov etički problematičan karakter: "ni po čemu ne proizlazi da je biološka forma svijesti, kakvu je do sada dala evolucija našeg planeta, *poželjan* vid iskustva, *dobar sam po sebi*." (620) To problematično svojstvo vezano je svjesno bol i patnju: evolucija "je stvorila rastući ocean patnje i zbunjenosti gdje ga prije nije bilo. Ne samo kao prosti broj pojedinačnih svjesnih subjekata i ne samo da se neprekidno širi i dimenzionalnost prostora njihova pojavnog stanja, taj se ocean također i produbljuje." (621) A razumno je očekivati da će nove, vještački generirane forme svijesti stvoriti nove "dublje" oblike patnje.

Kako naglašava Yuval Harari, najrealnija opcija udruživanja biotehnologije i kompjuterskih algoritama u proizvodnji "tijela, uma i svijesti" bit će radikalna podjela unutar ljudskog društva, mnogo jača od klasne podjele. S brzorastućim jazom "između onih koji znaju kako strojno obraditi tijela i umove i onih koji ne znaju": ti koji upravljaju vlakom progresa zadobit će božanske sposobnosti stvaranja i uništenja, dok će se oni koji zaostanu, suočiti s istrebljenjem."¹¹ Glavna je dakle prijetnja u usponu "male i privilegirane elite unaprijeđenih ljudi. Ti superljudi uživat će nečuvene sposobnosti i kreativnost bez presedana, što će im omogućiti donošenje mnogih važnih odluka u svijetu./.../ Međutim, većina ljudi neće biti unaprijeđena, pa će samim tim postati inferiorna kasta, kojom će vladati kompjuterski algoritmi i novi superljudi. Podjela čovječanstva na biloške kaste uništiti će temelje liberalne ideologije."¹²

Nije li ova opcija samo nova verzija starog vica iz staljinističkog doba u kojem Politbiro raspravlja o novcu u komunizmu: desničari tvrde da će u

10 Thomas Metzinger, *Being No One*, Cambridge: MIT Press 2004. Brojevi u zagradama odnose se na stranice ove knjige..

11 Yuval Harari, *Sapiens* op.cit., p. 273.

12 Op.cit., p. 346.

konmunističkom biti novca jer je on potreban kako bi se regulirala razmjena u jednom složenom društvu, dok ljevičari tvrde da ga neće biti jer novac pripada potrošačkom društvu. Staljin odgovara da ni jedni ni drugi nisu u pravu – istina je u dijalektičkoj sintezi suprotnosti u komunizmu će biti novca i neće ga biti. Članovi Politbiroa čestitaju Staljinu na kreativnom rješenju, ali ga svakako pitaju za objašnjenje kako će to funkcionirati. Staljin mirno odgovara: "Vrlo jednostavno. Neki ljudi će imati para, neki neće..."

Ovdje je ključna međuzavisnost čovjeka i prirode: svodeći čovjeka na tek jedan od prirodnih objekata čijim se svojstvima može manipulirati, to što gubimo nije (samo) čovječanstvo nego i *sama priroda*. U tom smislu je Francis Fukuyama u pravu: i samo čovječanstvo počiva na izvjesnoj ideji "ljudske prirode" koju nasljeđujemo kao prosto datu, neprobojnu dimenziju iz koje smo rođeni/u koju smo bačeni. Paradoksalno je da čovjeka ima samo dok ima neprobojne ljudske prirode (Heideggerova "tla"): s mogućim biogenetičkim intervencijama koje se otvaraju nakon pristupanja genomu, naša vrsta se slobodno mijenja/redefinira vlastite koordinate; takvi izgledi uspješno emancipiraju čovječanstvo od prinuda vlastite konačnosti kao vrste, od robovanja "sebičnim genima". Međutim, ta krajnja sloboda (genetske autorekonstrukcije) poklapa se s krajnjom neslobodom: i sam sam sveden na objekt koji se može beskonačno preoblikovati.

Najveća pouka ovdje je da treba prihvatiti besmisleni glupost prirode. Čovječanstvo svoje postojanje duguje neizmjernej destrukciji i patnji koja je zadesila život na Zemlji. Da dinosauri nisu zbrisani, na Zemlji ne bi bilo ljudi. Naši glavni izvori energije (ugljen, nafta) ostaci su nezamisliva uništenja koje se desilo u prošlosti. Naše dnevne navike zasnivaju se na globalnoj patnji – samo se sjetite šta se dešava na industrijskim farmama pilića ili svinja. Ne samo da smo katastrofa za naš okoliš, mi smo iznikli iz katastrofe i sve do danas živimo od nje.¹³ A nikad neće biti novog nirnberškog suda da otkupi sva ta stradanja i osudi nas za zločine protiv prirode. Lakše je naći neko dublje značenje patnje nego prihvatiti njenu besmislenost.

---

13 Masivna vulkanska erupcija na otocima Tonga u januaru 2022. bila je dobrodošla opmena da nisu samo ljudi koji pustoše okoliš – i sama priroda je u fragilnom stanju ravnoteže koja u svakom trenutku može biti narušena.

U knjižici *Memo sur la nouvelle classe ecologique*, Latour i Schultz¹⁴ se suočavaju s velikim problemom: iako nas mediji bombardiraju novostima o pandemiji i prijetnji ekološke katastrofe, zašto sve to ne izaziva masovnu političku mobilizaciju na razini onih predašnjih (pokret trećeg staleža protiv feudalizma, socijalistički pokret protiv kapitalističke eksploatacije, pa čak i fašistička mobilizacija)? I dok Latour i Schultz nastoje ekološku borbu pozicionirati kao posljednju (i najuniverzalniju) u nizu emancipacijskih klasnih borbi, ističu i razliku: "ekološka klasa" je univerzalna, ona ne uključuje samo nas, ljude, nego čak i naš prirodni okoliš i raskida s progresivističkom paradigmom koja je održavala prethodne klasne borbe (više materijalnog razvoja). Njeno temeljno obećanje tako biva opstanak, bolji život, a ne viši standard života, a da bi to postigla, svjesna je velikih materijalnih i socijalnih žrtava koje će biti nužne, naročito u "razvijenim" zemljama. Da li je to razlog zbog kojeg ne uspijeva pokrenuti masovnu mobilizaciju? Mislim da je stvar mnogo složenija jer, s izuzetkom novih populista, politička mobilizacija ne uspijeva nigdje u političkoj domeni koju sasvim karakterizira rastuća apatija.

Ne nailazimo li na sličnu pasivnost već u djelima Adorna i Maxa Horkheimera? U načinu na koji Horkheimer posmatra razvijeni Zapad, možemo razaznati čudni eho ontološke razlike: na ontološkoj razini, razvijeno zapadno konzumerističko društvo najgore je moguće društvo, kulminacija "dijalektike prosvjetiteljstva", društvo totalne tehnološke manipulacije, ali na ontičkoj razini, kad se kao društveni poredak upoređi s ostalima, još uvijek je najbolje moguće i treba ga braniti. (Eto zašto je kasnih 1960-tih Horkheimer odbio osuditi američku intervenciju u Vijetnamu, tvrdeći da američka vojska uvijek donosi slobodu...) Taj Horkheimerov stav neodoljivo podsjeća na Churchillovu poznatu definiciju demokracije: najgori mogući politički sustav, ali svi ostali su još gori.

Kako naglašavaju Latour i Schultz, iako ekološka klasa treba težiti jedinstvu s demokratskim i socijalističkim snagama, takvo jedinstvo nije zajamčeno. Prepreku ne čine samo "reakcionarne" snage zainteresirane za dalje širenje kapitalizma, nego i "progresivne" snage koje se ne mogu odreći paradigme beskonačnog rasta – nekoliko decenija ranije, mnogi su se sindikati

14 Vidjeti Bruno Latour i Nikolaj Schultz, *Memo sur la nouvelle classe ecologique*, Paris: Editions La Decouverte 2022.

suprotstavljali prvim ekološkim upozorenjima, odbacujući ih kao pokušaj kapitala da ograniči radničke zahtjeve, pa čak i u današnjim teorijama zavjere postoji tendencija odbacivanja ekoloških ograničenja kao intrige pomoću koje establišment želi kontrolirati populaciju. Ekološka klasa na taj način često presijeca druge borbe, a te napetosti ne treba svoditi na prolazni trenutak koji će se postepeno prevazići putem izgradnje globalne solidarnosti. Možda, ako ćemo reaktualizirati ideju komunizma, treba prihvatiti temeljnu neadekvatnost ideje o snazi radničke klase. U svom nedavnom tekstu Christopher Hitchens piše da je "na samom kraju svog života, odsječen u Meksiku i svjestan vlastitog narušenog zdravlja, Trocki, po izbijanju drugog svjetskog rata, prihvatio da bi se taj sukob mogao završiti bez socijalističke revolucije. U tom slučaju kompletan marksističko-lenjinistički projekt bi morao biti napušten"¹⁵ – evo odlomka iz Trockijeva posljednjeg teksta: "Moramo priznati da je staljinizam potekao ne iz nazadnosti zemlje ili imperijalističkog okruženja, nego iz prirodene nesposobnosti proletarijata da postane vladajuća klasa. Pa bi bilo nužno retrospektivno ustvrditi da /.../ je današnji SSSR preteča novog i univerzalnog sustava eksploatacije."¹⁶

Trocki je ovdje jasan: mora se odbaciti i sama temeljna ideja "snage proletarijata", prezrenih na zemlji koji su sposobni organizirati alternativnu snagu. "Retrospektivno" znači da je ova ideja već u samom začetku bila osuđena na propast. Danas smo u poziciji povući pune konzekvence ove činjenice, jedna od njih je i Karl-Heinz Dellwo-va tvrdnja da danas "više nije razumno govoriti o gospodarima i slugama nego samo o slugama koji zapovjedaju slugama." (A kako reče Gandhi, sudbina sluga je gora od sudbine roba, jer je rob izgubio samo svoju slobodu, a sluga je nije ni vrijedan.) To znači da treba prestati karakterizirati globalnu kapitalističku reprodukciju kao izraz "volje za moć": kapital se reproducira bez volje, volja je naprotiv nešto što karakterizira "voluntaristički" revolucionarni pokušaj narušavanja tog mahnitog plesa: "Ko danas ne želi revoluciju, ne želi ništa." Iz tog razloga se treba oduprijeti nostalgičnoj potrazi za (novim) revolucionarnim subjektom: predestinirani djelatni činitelj revolucije ne postoji, jedino rješenje je da se mi sami, svako od nas ko smatra da je globalna promjena potrebna, nametne kao takav:

---

15 Christopher Hitchens, "The Old Man," *The Atlantic* juli-august 2004, citirano prema "The Old Man" - *The Atlantic*.

16 Citirano iz Hitchens, op.cit.

"Neću postaviti pitanje revolucionarnog subjekta. Ako to nismo mi, nisu ni ostali."¹⁷ Ukratko, nikom nije dopušteno ići linijom manjeg otpora i očekivati od drugih (naročito takozvanih "nomadskih proletera") da budu privilegirani činitelj koji će nam pokazati put – ovdje je na djelu apsolutni egalitarizam, "objektivna društvena situacija" je strogo sekundarna.¹⁸ To treba biti naša verzija tvrdnje koja se (pogrešno) pripisuje Gandhiju: "Budi promjena koju želiš vidjeti u svijetu." Poruka je upravo suprotna od "budi iskren prema sebi": ne postoji unutarnja istina duboko u tebi (kako psihoanaliza opširno prikazuje), dakle poništi se, ne budi slobodan nego postani objekt-instrument Slobode.

S engleskog jezika prevela Venita Popović

17 Karl-Heinz Dellwo, "Subjektlose Herrschaft und revolutionaeres Subjekt," govor u Leipzigu, 12. januara 2021. (citirano iz rukopisa)

18 Takvo odsustvo predestiniranog subjekta promjene uroditi će također novim narativima. *Ministarstvo budućnosti* (2020.) Kim Stanley Robinson (obično se označava kao "hard SF") otvara novi put. U knjizi se miješa narativna finkcija (koja prati međunarodnu organizaciju zvanu Ministarstvo budućnosti u misiji zagovaranja u ime budućih generacija građana svijeta, jer su njihova prava jednako vrijedna kao i prava današnjih generacija) s naglaskom na znanstvenu tačnost i nefikcijske opise povijesti i društvenih nauka. Ono što ovu knjigu čini osvježajem leži u tome što nakon poplave apokaliptičkih vizija, ona zamišlja nešto što je u osnovi optimistična vizija: ako udružimo snage, nešto možemo i postići.